

## אמירת רצה נא במנוחתנו ביו"ט שחל בשבת

/ הרב בן ציון כהן (מחבר ספר שפת אמת-שפתי כהן)

שאלה: ביו"ט שחל בשבת אם צריך לומר 'אלוקינו ואלוקי אבותינו רצה נא במנוחתנו' קודם 'קדשנו במצותיך' או לא, לפי מנהגי הספרדים.

תשובה: הנה הדבר ידוע ומפורסם שספרדים מעולם לא נהגו לאומרה ביו"ט שחל בשבת בכל התפילות של כל החגים, וכן הוא בכל מחזורי וסידורי הספרדים שנדפסו בכל הדורות בכל העולם, וגם בא"י, מלבד מעטים בדור האחרון בלבד. אני הצעיר בדקתי במחזורים עתיקים וחדשים רבים, דפוס וכ"י, כמנהג הספרדים האיטליאנים והתימנים, ולא מצאתי שהוזכר לאומרה. גם במחזורים אשכנזים עתיקים משנת הרצ"ו, הש"ט, השכ"ח והשנ"ט לא הוזכרה. אבל במחזורים אשכנזים מאוחרים יותר הוזכרה בשנויים רבים. יש שהזכירה רק במוסף ולא בשאר תפילות, ויש שהזכירה במוסף שתי פעמים, לפני מלך רחמן ולפני קדשנו במצותיך, יש שהזכירה רק לפני מלך רחמן בלבד, ויש שהזכירה רק לפני קדשנו במצותיך. אולם כאמור, במחזורי הספרדים לא הוזכרה מעולם בשום מקום, וכן היה מנהגנו שלא לאומרה בשום תפלה בשום יו"ט שחל בשבת.

אולם כאן בא"י ראיתי במחזורי הבבלים (דנגור, מנצור בקאל) והמעתיקים מהם שהזכירה בכל תפילות יו"ט, וכן במחזור חקת עולם. אולם בתפלת יו"ט שבסידורי החול שלהם לא הוזכרה, וזה מעיד שגם הם לא נהגו לאומרה רק מחדש בדור האחרון. בעל כרחך שכן הוא, שהרי לפני תשעים שנה לא היו המחזורים הנ"ל, ובני בבל וא"י התפללו במחזורים שאין בהם רצה. קרוב הדבר וכמעט ודאי שמנהג הבבלים לומר 'רצה נא במנוחתנו' לא נעשה ע"פ דבריו של שום חכם, אלא בשתרבב מטעות המדפיסים, שכן ידוע שהראשון מבין הספרדים שהזכיר בקדונו לומר 'רצה נא במנוחתנו' הוא סידור "חקת עולם" לר' שלמה מוסאיניף, שנדפס לפני כתשעים שנה בירושלים, וידוע שהסידור הזה נתחבב מאד על הגר"ח משום שהיה בו שילוב הוי"ה ואדנות, והיה ע"פ גוסס האר"י. ולכן אין שום תימה אם הרב דנגור כאשר הדפיס את מחזורי בגדאד שגם הם היו בשלוב הוי"ה ואדנות, וכמעט מועתקים מלה במלה מחקת עולם, שהוא נתן את הסידור חקת עולם למדפיס שלו ואמר לו להדפיס כמוהו, ולא שם לבו לעניין תוספת 'רצה נא במנוחתנו', או ששם לבו וחשב שכן צריך להיות ע"פ האר"י, והמדפיסים שאחריו, מנצור ובקאל העתיקו ממנו או מחקת עולם, ובימינו כל המדפיסים מעתיקים מהם. נמצא ששורש המנהג הזה אינו אלא ע"י סדור "חקת עולם" שהמו"ל שלו לא היה פוסק ולא היה ידוע כת"ח שנוכל לסמוך על שינויו ותוספותיו. ידוע מה שכתב מהרי"ל (בהלכות יוה"כ דף מ"ח) וז"ל: שגגה היא ביד המגיהים את הספרים של הציבור, שמא המדבר היה יותר גדול מהמגיה, וגם אם מלא ידו להגיה... ודוקא דברים פשוטים וידוע לכל טעותם, אבל דברים דאית בהם פלוגתא חלילה ליה להגיה אליביה דשום אתר מהם, וכו' עיין שם באורך. מעתה גם אם נאמר שיש מחלוקת בדבר אין לשנות מנהג אבותינו. כ"ש שלפי האמת מנהגנו שלא לומר רצה נא במנוחתנו, מבוסס על דברי כל הראשונים, ואילו הסוברים שצריך לאומרה אין להם כמעט על מה לסמוך, וכמו שיתבאר להלן בע"ה.

ואפן ואראה בדברי הפוסקים לראות מה דעתם בזה, וראיתי שכל הראשונים בלי יוצא מהכלל לא הזכירו לאומרה. עיין בסידור רש"י דף 101 בתפילות סוכות שכתב: חג הסוכות מתפללין 'אתה

בתפלת מוסף של פסח (בדף י"ב) שכתב וז"ל: מוסף מתפללין בלחש זמפני חטאינו' זאת מוסף זכו', ואם שבת מזכיר של שבת זאת מוספי' וכו', כדפירשתי לעיל בראש חודש ושבת, בשבת 'ישמחו' אלוקינו ואלוקי אבותינו רצה נא במנוחתנו' וכו', עכ"ל. על סמך דבריו אלה כתב הלבוש לאומרה, ונמשכו אחריו האחרונים ומדפיסי המחזורים באשכנז, וכיום כל מחזורי האשכנזים מוזכר בהם לומר רצה נא במנוחתנו' וכו', עכ"ל. על סמך דבריו אלה כתב הלבוש לאומרה, ונמשכו אחריו האחרונים ומדפיסי המחזורים באשכנז, וכיום כל מחזורי האשכנזים מוזכר בהם לומר רצה נא במנוחתנו'. המעיין בדבר יתמה שכן ראינו שכל הראשונים לא הזכירוהו, וגם במחזורי אשכנזים העתיקים לא הזכירוהו, וגם בעל מנהגים עצמו לא הזכיר בשלושה מקומות בתפילות יו"ט ושבת, ומדוע נביח דברי בעל מנהגים בשלושה מקומות ונאחז בדבריו במקום אחד, ובפרט שהם נגד כל הראשונים ונגד מנהג האשכנזים עצמם.

גדולה מזו אני אומר, דלענ"ד דבריו אלה שהזכיר לומר רצה נא במנוחתנו' הם אינם דבריה, אלא דברי המגיהים שהוסיפו על דבריו, כדמוכח למעיין בלשונו, והמעתיקים הכניסו בפניהם. וזה מוכרח. שכן הוא כתב: ואם שבת מזכיר של שבת זאת מוספי' וכו' "כדפירשתי לעיל בראש חודש ושבת", ע"כ. א"כ מדוע חזר ואמר מיד אחריו" בשבת 'ישמחו', רצה" וכו', הלא כבר הפנה אותנו לעיין במוסף לשבת ור"ח, ואם היה ברצונו לפרש דבריו ללמדנו מה להוסיף, לא היה לו לומר "כדפירשתי בר"ח ושבת". או יאמר אותם, אחרי שכבר פירש מה לומר במוסף לשבת ויו"ט. עוד שהלשון אינו מתקשר יפה עם מה שלפניו. שאילו היו הדברים שלו היה לו להוסיף אחרי שאמר "כדפירשתי בר"ח ושבת" ולומר, "דהיינו שיאמר ישמחו, רצה במנוחתנו". אך לא לחזור ולומר "בשבת ישמחו רצה" שהרי כבר הזכיר לעיל ואם שבת וכו'. אלא שניכר הדבר שהקטע הזה הוא תוספת הגהה מן הצד, לבאר דבריו שאמר "כדפירשתי בר"ח ושבת", ובא המבאר וכתב בצד: "שבת ישמחו רצה" וכו', דהיינו שהעתיק כמו שאומרים בשבת ור"ח במוסף. הראיה שכן הדבר, שהרי בעל מנהגים עצמו לא הזכיר 'ישמחו', לא רצה במנוחתנו' בשלושה מקומות כנ"ל לפני כן ואחרי כן. כך שלא נוכל לומר שחזר בו, כי גם אחרי כן לא כתב להזכירם. עכ"פ גם דבריו כאן אינם אלא בתפלת מוסף, אך בשאר התפילות לא הזכיר לאומרה בשום מקום.

לכן כמה יש לתמוה על כמה אחרונים מהספרדים בימינו שכתבו לאומרה על פי דברי הלבוש והאחרונים הנ"ל, וכן עשו בפועל המדפיסים במחזוריהם. אף אם נאמר שהדבר שנוי במחלוקת בין מנהג האשכנזים למנהג הספרדים, אין לנו הספרדים לשנות מנהגנו כי "אל תטוש תורת אמך" כתיב, ואם נבוא לשנות נוסח התפלה שלנו ע"פ דברי אחרוני האשכנזים, נצטרך לשנות כל נוסח התפלה. כ"ש שלפי האמת מנהגנו מבוסס מאוד על כל דברי הראשונים, אשכנזים וספרדים, ומנהג האשכנזים כמעט אין לו על מה לסמוך, כי גם בעל ספר "מנהגים" שעליו מסתמך הלבוש לא כתב לאומרה בשלושה מקומות, ובמקום הרביעי שהזכיר בדבריו ניכר הדבר דלאו מדידה היא, רק תוספת מהמגיה, ועכ"פ יש לנו להכריע ללכת אחרי שלושה מקומות ולהניח מקום אחד. במיוחד שכל הראשונים כתבו שלא לאומרה ומנהגי האשכנזים היה כן, כמפורש בשלש המקומות הנ"ל, ואיך נניח כל זה ונלך אחרי מקום אחד בדבריו. אלא שהאשכנזים היום נוהגים לאומרה נגד הסברא ונגד דברי הראשונים ונגד מנהג אבותיהם הראשונים, ומסתמכים על סברא יחידאה שאינה ברורה כלל. אולם אנו הספרדים אין לנו להגרר אחריהם בזה, כי אפילו אם בעל ספר מנהגים היה כותב בפירוש לאומרה אין לנו להניח מנהגנו, כי הוא עצמו לא כתב דבריו רק ע"פ מנהג

בחרתנו' וכו', בשבת אומר 'שבתות למנוחה יום המנוח הזה' וכו', 'יעלה ויבוא והשיאנו והנחילנו' וכו', ובשבת 'מקדש השבת וישראל והזמנים', ע"כ. הרי במפורש לא הזכיר לומר רצה נא במנוחתנו'. כן הוא שם בעמ' 222 ועמ' 84 ועמ' 86 בשאר החגים ע"ש. כן במפורש במחזור ויטרי עמודים 229, 290, 304, 387, 390. דהיינו, בכל התפילות של כל החגים, ע"ש. כן משמע מפירוש רבינו חננאל בביצה דף י"ז ע"ב שהזכיר את התוספות של יו"ט שחל בשבת ולא הזכיר אמירת רצה נא במנוחתנו'. כן הוא בפירוש הר"ן שעל הרי"ף שם, ובפירוש המאירי שם, וכן מפורש בסדר התפלה להרמב"ם, שהזכיר כל התוספות ליו"ט שחל בשבת ולא הזכיר עמהם רצה נא במנוחתנו'. כן בסידור רס"ג עמוד קנ"א ורג"ד דברים ברורים כשמש, לגבי מוסף לשבת ויו"ט וז"ל: ובמוסף יתפלל אתה בחרתנו ומפני חטאינו, ומצרף זכר השבת עם החג בכל דבריו וכו', ולא יוסיף דברים שאינם חובה בשום פנים, עכ"ל. הרי מפורש שמזכירים רק הזכרת השבת יחד עם החג בלבד, דהיינו שאומר 'את יום השבת הזה וחג פלוני הזה', אך לא קטעי תפלה המיוחדים לשבת בפני עצמה. כן בסידור רע"ג דף ק"ל בסדר חג השבועות וחג הסוכות שהזכיר כל התוספות שמוסיפים ביו"ט שחל בשבת ולא כלל עמהם רצה נא במנוחתנו. כן משמע באבודרהם בתפלת הפסח, וכן משמע ברבינו ירוחם (ספר אדם נתיב ד' ח"ב), ובאורחות חיים (בתפלת המועדים), ובשבולי הלקט (דף קל"ד ע"ב), ובכל בו (סימן נא במנוחתנו) ובטור א"ח סי' תפ"ז שהזכירו התוספות שמוסיפים ביו"ט שחל בשבת ולא הזכירו עמהם רצה נא במנוחתנו וכן בסדר התפילות שבספר "עץ חיים", לר' יעקב חזן מלונדרין שחי לפני כשבע מאות שנה בלונדון (ח"א עמ' צ"ד וצ"ז). משמע שכולם פשיטא להם שאין להוסיפה. הטעם נראה כדברי רס"ג שאין להוסיף רק הזכרת השבת עם היו"ט ולא קטעי תפלה המיוחדים לשבת בפני עצמה. נמצא שכל הראשונים פה אחד לא הזכירו לומר רצה נא במנוחתנו וכמנהג הספרדים מדורות עולם.

גם מרן בשו"ע (סימן תפ"ז ס"ע א' וסימן ת"צ ס"ע ט'), הזכיר כל התוספות ביו"ט שחל בשבת ולא הזכיר עמהם רצה נא במנוחתנו'. יש עוד לומר שכן דעת מור"ם, שאילו היה מנהג האשכנזים בימיו לאומרה לא היה שותק מלהוסיף שאנו האשכנזים אומרים גם רצה נא במנוחתנו'. כן מפורש במהרי"ל בהלכות חוה"מ (דף כ"ז ע"ב) בדיני שבת חוה"מ שהזכיר כל התוספות ולא הזכיר רצה נא במנוחתנו', וכן היא דעת הגר"א, הובאו דבריו במעשה רב (סימן קס"ט).

כן ראיתי במנהגות וורמייזא (הנד"מ עמ' ק"ו) שלא הזכיר בסדר התפלה. בהגהות שם (הגהה מ"ח) כתב שבוורמייזא לא אומרים רצה נא במנוחתנו' כמו בשאר יו"ט, אבל בשאר מקומות אומרים. וכן בספר מנהגים להר"י טיראנא לא הזכיר בשלושה מקומות, בתפלת הפסח (דף יו"ד), ובמוסף לשבת ויו"ט (דף י"ד), ובתפלת ר"ה (דף י"ט ע"ב), שהזכיר בהם מה להוסיף בשבת ויו"ט ולא כלל עמהם רצה נא במנוחתנו'. משמע שהאשכנזים בימיו לא נהגו לאומרה, וכמו שראיתי במחזורי האשכנזים העתיקים שלא הזכירוהו בכל התפילות כנ"ל.

נמצאו למדים מכל הנ"ל שמנהג אבותינו הראשונים הוא כדברי רבותינו הראשונים שלא להזכירה, וכמנהג הספרדים עד דורנו ועד בכלל. אלא שיותר מאוחר התחילו האשכנזים לאומרה, וכן כמה מהאחרונים הזכירוהו. נראה שהראשון שבהם הוא הלבוש בסימן תפ"ח סעי' ג' שכתב לומר במוסף 'ישמחו במלכותך', ורצה במנוחתנו', וסמך בדבריו על ספר מנהגים הנ"ל, ע"ש. החרו החוקי אחריו כל נושאי כלי הש"ע שהזכירוהו משמו. אולם הדבר תמוה שכן בדברי בעל ספר מנהגים לא הזכיר לאומרה בשלושה מקומות וכנ"ל. אמנם נכון שהזכירה במקום אחד, והוא

האשכנזים, וכן שם ספרו "ספר המנהגים", ובענייני מנהג נהרא נהרא ופשיטה. במיוחד שגם אין דבריו אמורים אלא רק לגבי תפלת מוסף, ומנין לנו לאומרה בשאר התפילות.

מכל זה תשובה לדברי הרב כ"החיים (סימן תפ"ז ל"ד), שהביא משם הלבוש שיש לומר 'רצה נא במנוחתנו' בכל התפילות, וכ"כ לקמן (סימן תקפ"ב ס"ק מ"ח, ותרי"ט ס"ק ל"ב) ע"ש. הרי הלבוש עצמו לא כתב לאומרה רק במוסף, והוא עצמו הסתמך על בעל מנהגים, ומדברי בעל מנהגים עצמו משמע שאין לאומרה בשאר התפילות, וספק בדבריו לגבי מוסף, וא"כ ערבך ערבא צריך. עכ"פ הרי כל דבריו הם ע"פ מנהג האשכנזים, ואם באנו למידה הזאת, למה לא נוסיף לומר גם 'ישמחו במלכותך' והנחילנו ה' שבת ומועדי קדשך' בר"ה ויוה"כ, שהלבוש כתב לאומרה ביו"ט שחל בשבת, ומדוע בזה כתב הכה"ח (סימן תרי"ט ס"ק ל"ג) שבסידור בני ספרד לא כתובה ולא נהגו לאומרה, הלא גם 'רצה נא במנוחתנו' לא כתובה ולא נהגו לאומרה.

כיו"ב יש לתמוה על דברי מרן הגר"ע יוסף יצ"ו בספרו הבהיר יביע אומר (ח"א סימן ל"ח) שהביא דברי הראשונים שלא הזכירו לאומרה, אך חזר והביא דברי הלבוש שכתב לאומרה, ודחק לומר שהראשונים לא כתבו דבריהם רק ביו"ט שחל בחול, אך כשחל בשבת לא גילו דעתם, ולכן יש לאחוז בדברי הלבוש. במחכ"ת לא דק דאין הדבר כן כי כל הראשונים שהזכרתי לעיל כתבו דבריהם בפירוש גם כשחל יו"ט בשבת, והזכירו כל התוספות בגין השבת, ולא אשתמט חד מנייהו להזכיר אותה.

עוד הביא שם דברי היעב"ץ שכתב בסידורו לומר 'רצה נא במנוחתנו' גם ביו"ט שחל בחול, וע"פ זה דן שאנו נאחו בדרך האמצעית לומר 'רצה נא במנוחתנו', רק כשחל יו"ט בשבת. במחכ"ת לא דק, כי היעב"ץ לא התכוון על אמירת 'רצה נא במנוחתנו', רק על המלים 'אלוקינו ואלוקי אבותינו' בלבד, שדעתו שצריך לומר גם ביו"ט שחל בחול 'או"א קדשנו במצוותיך, וכשחל בשבת להוסיף גם 'רצה נא במנוחתנו'. כן הוא מפורש בסידורו עמודי שמים. שעושה סוגריים רק על המלים 'רצה נא במנוחתנו', אבל 'או"א' באו בלי סוגריים, וכן משמע מלשונו בפירושו שם. וכן מפורש בסידור עבודת ישראל בתפלת יו"ט ע"ש.

עוד הביא שם (באות ו') דברי הרב שלמי צבור (דף ש"ז ע"ד) שכתב שלא ראה בשום מחזור הפרש בין נוסח חול לשבת. וכן המנהג בין בארץ ובין בחו"ל שלא לומר 'רצה נא במנוחתנו', והוא נר"ו דחה הדברים באומרו שדברי השל"צ אמורים רק בר"ה ויוה"כ, ומשמע שבשאר יו"ט אמורים 'רצה נא במנוחתנו'. במחילת כת"ר לא דק, כי המציאות היא שבכל מחזורי הספרדים מימות עולם ועד ימי של השל"צ לא מצאנו בשום אחד מהם הזכרת 'רצה נא במנוחתנו', בכל התפילות בכל יו"ט, וגם אחרי כן עד דורנו (מלבד במחזורי הבלים וחקת עולם). כנגד המציאות אין מקום לדייק בלשון, דניתי ספרא ונחזי. גם בדברי הפוסקים הספרדים מעולם לא עלה בדעתם לדון באמירתה אפילו בדרך משא ומתן, כי פשוט להם שאין לאומרה, ודינה ממש כאמירת 'ישמחו במלכותך' או 'ישמח משה במתנת חלקך' וכדומה, שלא יעלה על הדעת לדון באמירתם ביו"ט שחל בשבת.

כן מפורש בדברי הראשונים הגר"צ עוזיאל ב"משפטי עוזיאל" (מה"ת או"ח סי' ע"א), שאין מנהג הספרדים לאומרה בין בארץ ובין בחו"ל. כן כתב הרב נתיבי עם (ח"א סימן תקפ"ב סע' ז') וז"ל: אצלינו הספרדים הירושלמים וכן כל עדות המזרח בכלל, חוץ מהעירקים, לא אמורים 'רצה נא במנוחתנו' לא בר"ה ויו"כ ולא בשאר יו"ט כשחלו בשבת וכו'.

כן כתב בח"ב מספרו הנ"ל (דף כ"ג), שכן כתבו רבני ירושלים, מהר"י אלגאוי בשלמי צבור,

ומהר"ץ עוזיאל במשפטי עוזיאל, שאין נוהגים לאומרה בירושלים וכו', ולכן אנו הירושלמים בפרט והספרדים בכלל אין לנו להגרר אחרי מנהג הבלים שנהגו לאומרה ע"כ.

גם מרן הרב יביע אומר אומר אע"פ שחשב שמנהג רוב הספרדים לאומרה, מ"מ גם הוא מורה שמעיקר הדין אין לאומרה, ואותם שנהגו שלא לאומרה, יש להניחם במנהגם. וש"צ שלא אמרה בביה"כ שנהגו לאומרה, אין לגעור בו, עיין בדבריו במילואים שבסוף הספר, ובהערה שבסוף סימן ל"ח ושם באות ז'. א"כ כ"ש השתא שהוכחנו שמנהג רוב הספרדים שלא לאומרה.

שמה תאמר שעכ"פ כיון שכבר נהגו בני בבל לאומרה, וגם רבים מהספרדים בימינו נהגו מחדש לאומרה ע"פ מחזורי הבלים והמעתיקים מהם, א"כ אין לנו לשנות מנהגם שאין בו שום צד איסור. אין הדבר כן, כי אחרי שהתברר לנו מכל הנ"ל (ובמקום אחר הארכתי הרבה להוכיח כל הנ"ל) שכל הראשונים לא הזכירוהו, ורס"ג כתב בפירוש שאין להוסיף שום דבר שאינו חובה, ומנהגו מדורי דורות עד היום שלא לאומרה, א"כ יש באמירתה חשש איסור ממש משום הפסק בתפלה, ומשום הזכרת ש"ש לבטלה. וכתב הטור (או"ח סימן ס"א) בעניין אמירת 'אל מלך נאמן' לפני ק"ש, שיש בה שלשה איסורים. משום מפסיק בין ברכה לק"ש, ועוד דמפיק ש"ש לבטלה וכו', ע"ש. א"כ בנידון דידן יש יותר איסור, דהא התם קאי בבין הפרקים דשרי אפילו לשאול בשלום חבירו, וכ"ש לומר כמה מילים בשבח הבורא, ואפ"ה אסר הטור, כ"ש באמירת 'או"א רצה נא במנוחתנו' שאומרים אותם באמצע הברכה בעמידה שאסור להפסיק שם כלל, וכיון שלא תיקנו הראשונים לאומרה, כ"ש דהוי הפסק וחשש הזכרת ש"ש לבטלה.

כן חשש כיו"ב הרב תפלה לרוד עמאר (אות קפ"ג) משם הרב דברי יוסף (סימן א') בעניין אמירת 'אל חי', וכתב כיון דאין צורך לומר 'אל חי' א"כ האומרו אפשר דעביד איסורא, כיון שהוא מיותר הוי הפסק. כן כתב לקמן (אות קצ"ז) בענין המוסיפים 'כי אל מלך גדול וקדוש אתה', דכיון שהוא מיותר הוי הפסק ע"ש. ואף דלא חשו הכא לענין הזכרת ש"ש לבטלה, יש לומר דשאני הכא שהוא דברי שבח לבורא יתברך, משא"כ לגבי 'או"א רצה נא במנוחתנו' שהוא דברי בקשה על עצמנו, אפשר שיש לחוש גם לזה. עכ"פ העיקר הוא שאין מנהגו לאומרה וכל המשנה, ידו על התחתונה ויש לו לחוש לכל חשש איסור כנ"ל.

בסיכום: אמירת 'רצה נא במנוחתנו' ביו"ט שחל בשבת לא נהגו כל הספרדים לאומרה מעולם, והאומרים אותה מהספרדים בימינו טעות בידם ואין להם על מה לסמוך, ויש להחזיר עטרה ליושנה למנוע אמירתה כדברי כל הראשונים וכמנהג אבותינו מעולם. והמחזיק בדברי הראשונים ומנהגינו ידו על העליונה.

**ימות המשיח – כדי שיהיו פנויים בתורה וחכמה**

לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח. לא כדי שישלטו על כל העולם. ולא כדי שירדו בעכו"ם. ולא כדי שינשאו אותם העמים. ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח. אלא כדי שיהיו פנויים בתורה וחכמתה. ולא יהיה להם נוגש ומבטל. כדי שיזכו לחיי העולם הבא. כמו שביארנו בהלכות תשובה:

ומב"ם הלכות מלכים פרק יב ה"ד